

Міністерство освіти і науки України
Ріпкинський ліцей імені Софії Русової
Комунальний заклад “Уманський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж імені Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради”
Всеукраїнська громадська організація
“Асоціація освітян імені Софії Русової”

СОФІЯ РУСОВА І НАШЕ СЬОГОДЕННЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА МАТЕРІАЛАМИ V
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,
ПРИСВЯЧЕНОЇ 170-РІЧЧЮ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
СОФІЇ ФЕДОРІВНИ РУСОВОЇ
26-27 лютого 2026 року

Ріпки, 2026

УДК 37.091.4:124.5(477) Русова

Софія Русова і наше сьогодні: зб. наук. праць за матеріалами V Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 170-річчю з Дня народження Софії Федорівни Русової. 26-27 лютого 2026 р. / Упоряд. Зайченко І. В., Корж Н.М.; за ред. проф. І. В. Зайченка. Ріпки, 2026. 264 с.

Sofia Rusova and our present: collection of scientific works based on the materials of the V All-Ukrainian Scientific and Practical Conference dedicated to the 170th anniversary of the birth of Sofia Fedorovna Rusova. February 26-27, 2026 / Compiled by Zaichenko I. V., Korzh N. M.; edited by prof. I. V. Zaichenko. Ripki, 2026. 264 p.

ISBN 978-617-7932-98-6

Збірник укладено за матеріалами V Всеукраїнської науково-практичної конференції “Софія Русова і наше сьогодні”, що її проведено 26-27 лютого 2026 року на базі Ріпкинського ліцею імені Софії Русової, Чернігівської області.

Наповнення рубрик синхронізовано з основними напрямками роботи конференції

Видання розраховано на науковців, науково-педагогічних і педагогічних працівників, учителів загальноосвітніх навчальних закладів, працівників закладів дошкільної освіти, аспірантів, студентів.

Матеріали збірника подано в авторській редакції
Автори матеріалів відповідають за автентичність, достовірність викладеного матеріалу, за правильне цитування джерел, покликання на них.

Передруковувати опубліковані в збірнику матеріали
дозволяється тільки за згодою авторів

УДК 37.091.4:124.5(477) Русова

ISBN 978-617-7932-98-6

© Ріпкинський ліцей імені Софії
Русової, 2026

СОФІЯ ФЕДОРІВНА ЛІНДФОРС (РУСОВА)
(1856-1940).

Поліційна світлина 1893 року.

Фото взято з Інтернету, змінено фон <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

ЗМІСТ.

	Стор.
ЗМІСТ.....	4
ВІД УПОРЯДНИКІВ.....	8
МАТЕРІАЛИ ПЛЕНАРНОГО ЗАСІДАННЯ.....	11
Дацюк Г. І. Освітні імперативи Софії Русової як дороговкази до ствердження національної школи в умовах війни.....	11
Довбня В. М. Філософсько-антропологічний вимір освітньо-педагогічного вчення Софії Русової.....	20
Зайченко І. В. Історико-педагогічні дослідження Софії Русової.....	37
Калошин В. Ф. Сучасна сім'я: стан, проблеми, виховання дітей.....	47
Коваленко О. В. Концепція національного дошкільного виховання С. Русової та її екстраполяція у сучасних вітчизняних нормативних документах з дошкільної освіти.....	51
Корж П. М. Роль ГО «Асоціація освітян імені Софії Русової» у популяризації педагогічної спадщини Софії Русової.....	61
Крамська З. М. Теоретичні й методичні основи національного дошкільного виховання в творчості Софії Русової.....	74
Міхно О. П. Рік Софії Русової в НАПН України: науково- просвітницькі ініціативи Педагогічного Музею України....	81
Юда Л. А. Унесок Софії Русової у розвиток гендерно чутливої історії України.....	86
СЕКЦІЯ 1. <i>Теорія і практика дошкільного виховання С. Русової і сучасні проблеми дошкільної освіти й дошкільного виховання.....</i>	93
Білецька І. І., Мельник О. М. Фізичне та ментальне здоров'я дитини в умовах війни: актуальність педагогічних поглядів Софії Русової.....	93
Богомаз А. Р. Про актуальність ідей Софії Русової для працівників дошкільних закладів.....	95
Зайченко І. В. Софія Русова про психолого-педагогічні досліди Жоржа Рума.....	98
Любченко І.І., Сажієнко А. П. Національно-патріотичне виховання дошкільників у спадщині Софії Русової та сьогоденні.....	107

Малишева Л. С., Пашенко М. І. Софія Русова про інтереси дітей дошкільного віку.....	111
Недільченко О. М. Реалізація ідей Софії Русової в сучасному освітньому просторі ЗДО № 28 центру С. Ф. Русової (м. Прилуки).....	116
Примаченко О. Є. Ідеї Софії Русової: практичний досвід виховання національної ідентичності дошкільників в умовах воєнних випробувань. <i>(З досвіду роботи закладу дошкільної освіти № 8 “Теремок” – центр Софії Русової).</i>	118
Стасюк О. С. Софія Русова і сучасна дошкільна освіта: діалог педагогічної класики і викликів ХХІ. <i>(З досвіду роботи).</i>	127
Федорченко Н. М. Ідеї Софії Русової і ризику у дитячому садку в умовах сьогодення.....	132
СЕКЦІЯ 2. <i>Концепція української національної школи С. Русової і Нова українська школа: досвід, стан, перспективи</i>	136
Білик В. М., Яліна В. Л. Актуалізація поглядів С.Ф. Русової на проблеми розумового виховання дітей в контексті підготовки сучасного педагога.....	136
Головань В. О. Досвід роботи Шаповалівської ЗОШ І-ІІІ ступенів із впровадження національних ідей С.Ф. Русової для формування громадської активності та патріотизму учнів в умовах воєнних викликів.....	138
Гринь О. В. Пізнавальна самостійність у педагогічній спадщині Софії Русової як основа дослідницького навчання.....	140
Данич М.В. Формування стійкої ідентичності сучасного учня в умовах війни у контексті концепції «національної школи» Софії Русової	145
Дебела Т. В. Медіаосвіта на уроках історії як засіб розвитку творчої активності учнів у контексті педагогічних ідей Софії Русової.....	147
Іванюк Г.І., Венгловська О.А. Актуальність ідей Софії Русової про розвивальне середовище для дітей у контексті розбудови нової української школи.....	149
Колесник Г. В. Школа радості й довіри: психологічний супровід адаптації першокласників у контексті поглядів Софії Русової.....	153
Кравченко С. П. Рідна мова як головний чинник	

виховання національної свідомості та гідності нової генерації українців.....	156
Лисенко І. В. Гендерна компетентність вчительства в умовах НУШ (на прикладі Чернігівського обласного наукового ліцею).....	160
Марчук С. Національна ідентичність українців у творчій спадщині Софії Русової.....	173
Мельничук Т.Ф. Дещо про підручник “Дидактика” Софії Русової.....	176
Янченко Т. В. Спадщина Софії Русової як методологічна основа сучасної педагогіки.....	181
СЕКЦІЯ 3. Соціальна педагогіка і соціальне виховання у творчій спадщині С. Русової.	186
Алатиренко М. А. Досліджуємо феномен С. Русової зі шкільної лави (заходи в Чернігівському обласному науковому ліцеї до 170-річчя з Дня народження просвітительки).....	186
Всїландє Л.В.-В. Соціалізація учнів в умовах воєнного стану: актуальність ідей Софії Русової про соціальне виховання.....	189
Коленченко Н. В. Складники профілактики булінгу у шкільному середовищі.....	194
Кулик В. О. Мистецтво як інструментарій соціалізації особистості.....	197
Примаченко А. А. Вектори соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.....	200
Синєкоп Л. О. Погляди Софії Русової на проблеми соціального виховання та їх значення в умовах сьогодення	201
СЕКЦІЯ 4-6 <i>Громадсько-просвітницька й літературно-публіцистична діяльність С. Русової. Софія Русова і український та міжнародний жіночий рух. Актуальність національних ідей Софії Русової в умовах воєнних викликів</i>	206
Антонюк Л. В. Ідеї Софії Русової про національне виховання як основа патріотичного та громадянського виховання в умовах повномасштабної війни.....	206
Заводна Л. М. Видавничі практики Софії Русової в контексті українського культурного руху.....	209
Замрозевич-Шадріна С. Р. Використання ідей С. Русової в сучасній початковій школі.....	213
Коровіна Л. К. Виховання національної самосвідомості	

маленьких українців засобами музейної педагогіки.....	216
Мартинюк А. А. Музейна Експозиція «Народна іграшка» у ЗДО, як засіб національного виховання дітей дошкільного віку.....	220
Матвійчук О. Є. Софія Русова в онлайн-проекті “Педагогічна мапа Києва”: досвід актуалізації постаті та ідей.....	222
Молочко С. Культура слова і культура дії: Софія Русова в контексті українського національного відродження.....	226
Мосаєв Ю. В. Погляди С Русової на емансипацію жінки в контексті інституційних трансформацій українського суспільства.....	230
Остаїна Н. С. Неповторні образи жінок в історії освіти України: педагогічний феномен Софії Русової.....	233
Прилуцька Т. Д., Яліна В. Л. Громадянське виховання учнів ЗЗСО на засадах педагогічної спадщини С. Ф. Русової в умовах воєнних викликів.....	238
Шапка О. І. Національна ідентичність і технологічна компетентність: інтеграція ідей Софії Русової у позашкільній авіаційно-космічній освіті.....	241
Шимко Х. В. Емоційне виховання дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнних викликів крізь призму національно-педагогічних ідей Софії Русової	251
Юзик О. П. Аналіз еміграційних викликів української інтелігенції у Чехію та Канаду у 20-30-х роках ХХ століття (по мемуарах Софії Русової).....	253
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	259

ВІД УПОРЯДНИКІВ

26-27 лютого 2026 року в Ріпкинському ліцеї імені Софії Русової відбулася змішана (офлайн і онлайн) V Всеукраїнська науково-практична конференція “Софія Русова і наше сьогодення”, присвячена 170-річчю з дня народження видатної просвітительки, вченої, педагога, державної і громадської діячки Софії Федорівни Русової.

Програма роботи конференції передбачала висвітлення наступних проблемних питань:

1. Теорія і практика дошкільного виховання С. Русової і сучасні проблеми дошкільної освіти й дошкільного виховання.

2. Концепція української національної школи С. Русової і Нова українська школа: досвід, стан, перспективи.

3. Соціальна педагогіка і соціальне виховання у творчій спадщині С. Русової та сучасні проблеми соціальної роботи в Україні.

4. Громадсько-просвітницька й літературно-публіцистична діяльність С. Русової та її значення для розвитку освіти й культури в сучасній Україні.

5. Софія Русова і український та міжнародний жіночий рух.

6. Актуальність національних ідей Софії Русової в умовах воєнних викликів.

Заявку на участь у конференції подали понад 50 осіб:

– науково-педагогічних і педагогічних працівників з вищих і професійних фахових навчальних закладів:

Аерокосмічної академії України,

Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти,

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,

Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти»,

Комунального закладу вищої освіти “Луцький педагогічний інститут” Волинської обласної ради,

Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»,

Комунального закладу “Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради”,

Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ,

Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
Педагогічного музею України,
Прикарпатського національного університету імені Василя
Стефаника,
Рівненського державного гуманітарного університету.
Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної
освіти,
Харківського національного педагогічного університету імені
Г.С. Сковороди,
Херсонського державного університету,
Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної
освіти імені К. Д. Ушинського;
– *учителів загальноосвітніх навчальних закладів:*
Ріпкинського ліцею імені Софії Русової,
Комунального закладу «Чернігівський обласний науковий ліцей»
Чернігівської обласної ради, м. Чернігів,
Шаповалівської ЗОШ I-III ступенів, Ніжинського району,
Чернігівської області, с. Шаповалівка;
– *керівників і працівників закладів дошкільної освіти:*
ДНЗ №9 «Барвистий віночок» м. Кам'янець-Подільський,
Закладу дошкільної освіти (ясла-садок) №133, Дарницький район
м. Київ,
ЗДО № 584 імені Софії Русової, м. Київ,
ЗДО №28 центру С.Ф. Русової м. Прилуки,
ЗДО №4 «Сонечко» м. Трускавець,
ЗДО №8 «Теремок», центр Софії Русової, м. Славутич;
– *членів громадських організацій:*
Громадської організації «Асоціація освітян імені Софії Русової»,
Громадської організації «Міжнародний центр демократичних
стандартів»,
Жіночого центру «Спадщина», м. Київ.
Безпосередньо (офлайн і онлайн) взяли участь понад 40 осіб; до
друку подали матеріали 53 особи.
У своїх виступах і друківаних матеріалах їх автори розкрили
життєвий шлях, світогляд, діяльність, творчість і внесок Софії Русової
у розвиток теорії загальної педагогіки, теорії і практики національного
дошкільного виховання, української національної школи, соціальної

педагогіки й соціального виховання, історії педагогіки, журналістики, літературознавства, підручникотворення; внесок Софії Федорівни у становлення й розвиток українського та міжнародного жіночого руху.

У виступах учасників конференції було відзначено, що за період української незалежності від російського імперіалізму (починаючи з 1991 р.) в Україну повернуто славне ім'я Софії Русової, надруковано багато її творів, її ім'ям названо чимало закладів дошкільної освіти, загальноосвітніх навчальних закладів в Україні, вулиці й бібліотеки в окремих містах України, відкрито поки що єдиний пам'ятник в Україні (селище Ріпки, що на Чернігівщині); ідеї й погляди Софії Русової знайшли широке висвітлення в наукових працях (дисертаціях, монографіях, статтях, методичних матеріалах тощо) українських дослідників творчості С. Русової, в педагогічній і загальній пресі; практичну реалізацію в діяльності багатьох закладів дошкільної освіти, загальноосвітніх, вищих і професійних навчальних закладах України.

Автори відзначали актуальність і злободенність педагогічних ідей і поглядів Софії Русової для нашого сьогодення, для розвитку національної освіти, культури, рідної мови, школи, українських збройних сил і української церкви, для збереження й розвитку української ідентичності й державності, особливо в сучасних умовах російської агресії проти України.

добра і зла, честі й безчестя, азбука стала засобом подолання емоційної необхідності відкривати здатність відчувати стан інших, вміння ставити себе на місце іншої людини.

Потрібно скористатися досвідом країн, в яких існує ефективна система дошкільного виховання (наприклад, Ізраїль, Японія), де перші роки життя дитини присвячені, насамперед розвитку у них людських якостей, вмінню жити разом.

Міністерству освіти і науки України доцільно організувати розробку комплексної програми щодо підготовки здобувачів освіти, майбутнього подружжя до сімейного життя й виховання дітей.

Міністерству культури України доцільно розробити цикл програм, заходів які були б спрямовані на формуванні у широкого кола населення компетентності в побудові щасливого сімейного життя та успішного виховання дітей.

Настав час, коли необхідно створити умови, щоб кожна людина та суспільство в цілому побачили необхідність в руху до духовності. Складне завдання? Так! Його вирішення потребує тривалого часу, ресурсів. Але іншої альтернативи не існує.

Перелік використаних джерел:

1. Калошин В.Ф. Виховання за Курпатовим / *Виховна робота в школі*. 2008. № 6 (43). С.25-29.

2. Калошин В.Ф. Як стати авторитетним для своєї дитини / *Початкове навчання та виховання*. 2010. № 1(221). С.30-37.

3. Калошин В.Ф. Духовність особистості – основа відродження України / *Інноваційні пріоритети розвитку гімназії: практико-зорієнтований посібник* / За ред. Єрмакова І.Г. К.: видавничий дім «Особистості», 2014. 694 с. С. 121-135.

4. Калошин В.Ф. Співробітництво – головна стратегія виховання, або як зробити виховання ефективним. Х.: Вид. група «Основа», 2016. 144 с.

5. Калошин В.Ф. Роздуми про виховання / *Завучу усе для школи*. 2019. №19-20, С. 1-107.

Коваленко О. В.

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ С.РУСОВОЇ ТА ЇЇ ЕКСТРАПОЛЯЦІЯ У СУЧАСНИХ ВІТЧИЗНЯНИХ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТАХ З ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Завданнями нашого дослідження були аналіз системи вимог до організації українського дитячого садка в працях С. Русової та зіставлення концептуальних засад організації суспільного дошкільного

виховання за С. Русовою та сучасних нормативних документів з дошкільної освіти з метою прослідковування екстраполяції їх.

Аналіз психолого-педагогічної спадщини С. Русової засвідчив, що над концепцією українського дитячого садка вона працювала багато років. Це була основна ідея, що об'єднує більшу частину її творів.

Загальновідомими є концепції неперервної освіти, базової освіти, початкової школи, концепція НУШ, Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку, Концепція цифрової гігієни дітей дошкільного віку та ін. В історії педагогіки та психології відомими є авторські концепції Ф. Фребеля, Й.Г. Песталоцці, К. Ушинського, М. Монтесорі, Я. Корчака, В. Сухомлинського, С. Френе та ін.

Для опрацювання дефінітивної характеристики основного поняття нашого дослідження ми скористались низкою енциклопедій, словників, довідників. Зокрема, в «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренко поняття «концепція» (від лат. *conceptio* – сукупність, система) розтлумачує як систему поглядів на те, чи інше педагогічне явище, процес, спосіб розуміння, тлумачення якихось педагогічних явищ, подій; провідна ідея педагогічної теорії.

Питання концепції українського дитячого садка, питання особливостей та змісту його діяльності, опрацьовані С. Русовою, були і є предметом дослідження Л. Артемової, Н. Антонєць, А. Богуш, О. Губка, Г. Дацюк, О. Джус, І. Зайченка, Н. Калініченко, Є. Коваленко, Н. Маліновської, М. Мельничук, О. Міхна, З. Нагачевської, О. Проскура, Т. Поніманської, І. Пінчук, О. Савченко, В. Сергєєвої, О. Сухомлинської, І. Улюкаєвої та ін.

Принципове значення, на наше переконання, мають монографії С. Русової «Дошкільне виховання», «В дитячому садку», «Теорія і практика дошкільного виховання», «Нові методи дошкільного виховання», «Дидактика» та окремі її статті «Природознавство в сучасному вихованню», «Колись і тепер», «Діточі малюнки», «Сучасна мрія виховання», «Роль жінки в дошкільному вихованні», «Моральні завдання сучасної школи» та ін.

Кожне питання, підкреслює О. Проскура, організації українського дитячого садка опрацьовується С. Русовою теоретично і доводиться до рівня практичних рекомендацій на тлі ґрунтовного огляду тогочасних вітчизняних досліджень, аналізу світової філософської і педагогічної думки. Саме це, підкреслює О. Проскура, допомагає сміливо й компетентно ставити і вирішувати сучасні проблеми національного виховання дошкільнят у сім'ї і в дитячому садку.

Концепція українського дитячого садка С. Русової охоплює ряд складових: мета виховання і завдання дитячого садка, основні принципи, зміст роботи дитячого садка. С. Русова глибоко усвідомлювала важливість чіткого визначення мети і завдань виховання як для розробки теоретичних основ педагогіки, так і для практичної діяльності педагогів, тому в ряді своїх праць вона приділила значну увагу аналізу цієї проблеми.

Структурування концепції українського дитячого садка, зроблений С. Русовою не втратив свою актуальність і у наш час. Аналізуючи складові Концепції освіти дітей раннього і дошкільного віку ми виокремили: мету і завдання дошкільної освіти в Україні, своєрідність періоду дошкільного дитинства, організацію освітнього процесу, принципи освітньої діяльності у сфері дошкільної освіти [11].

Досліджуючи концепцію С. Русової, І. Зайченко зазначає, що, проаналізувавши погляди на цю проблему багатьох вчених – філософів, педагогів, зокрема, Я.А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локка, Й.Г. Песталоцці, Й. Гербарта, Ф. Фребеля, А. Дістервега, Г. Спенсера, М. Монтеня, Д. Писарева, К. Ушинського, П.Лесгафта та ін. і відзначивши, що в педагогіці історично утвердилися два напрямки в справі визначення мети виховання: один – це надання більшого значення розвитку розуму, думки, мислення (Сократ, Д. Мілль, М. Монтень та ін.); другий – надання переваги розвитку волі, характеру, почуття (І. Кант, Ж.-Ж. Руссо, О. Герцен, П. Лесгафт та ін.) С. Русова зробила висновок, що мета виховання полягає в тому, щоб «допомогти вільній еволюції духовних і фізичних сил дитини». Аналізуючи проблему мети виховання, С. Русова писала, що «тільки найпильніша увага до всіх виявів фізичного та духовного складу дитини може забезпечити досконалий розвиток духу і тіла» [4; 5].

Дошкільне виховання у працях С. Русової розглядається як ланка в системі шкільної і позашкільної освіти. Однак ця ланка має і свої виразні особливості, які виявляються як у загальній атмосфері педагогічного процесу («...тут не має бути атмосфери школи, дисципліни...»), так і у змісті, і в методах роботи з дітьми [7].

Розкриваючи мету і завдання дошкільного виховання, С. Русова стверджувала, що «дитячий сад – це установа цілком самостійна, яка має свою власну, незалежну, високу цінність». Вона писала, що не треба дивитись на дошкільне виховання тільки як на підготовку до школи. Дошкільне виховання дає дітям найкращі засоби прожити вік у найбільш сприятливих для їх розвитку умовах, прожити радісно,

набираючись цікавого знання й непомітно дисциплінуючи свою вдачу, навчаючись шанувати громадянство [10].

Розкриваючи мету і завдання дошкільного виховання, С. Русова стверджувала, що «дитячий сад – це установа цілком самостійна, яка має свою власну, незалежну, високу цінність». Вона писала, що не треба дивитись на дошкільне виховання тільки як на підготовку до школи. Дошкільне виховання дає дітям найкращі засоби прожити вік у найбільш сприятливих для їх розвитку умовах, прожити радісно, набираючись цікавого знання й непомітно дисциплінуючи свою вдачу, навчаючись шанувати громадянство. Багаторічний досвід показав, що надмірне спрямування педагогічного процесу в дитячому садку на підготовку до школи істотно збіднило дошкільне дитинство. На сьогодні більшість педагогів усвідомили цю похибку і спрямування діяльності закладів дошкільної освіти змінилось [8; 10].

У сучасних нормативних документах з дошкільної освіти мета дошкільної освіти в Україні сформульована як «...доступність та якість освіти дітей раннього і дошкільного віку – шлях до сталого розвитку та якісного людського капіталу України» (Концепція освіти дітей раннього і дошкільного віку) [11]. А у Законі України «Про дошкільну освіту» зазначено, що «...дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні» [3].

Завдання дошкільної освіти визначені у Концепції освіти дітей раннього і дошкільного віку: «...забезпечення якості і професійного супроводу розвитку дітей у системі дошкільної освіти» [11].

Окрім того, у Концепції освіти дітей раннього і дошкільного віку виокремлена візія дошкільної освіти в Україні: «Комплексне уявлення про дошкільну освіту як стартову платформу для подальшої освіти упродовж життя, першу обов'язкову сходинку у системі неперервної освіти, фундамент формування людського капіталу суспільства», а також місія і цінності дошкільної освіти, «...є дороговказом для всіх суб'єктів на шляху до розвитку якісної освіти дітей раннього та дошкільного віку за умови активної позиції дитини в освітньому процесі та з урахуванням інших пріоритетів» [11].

Основу концепції українського дитячого садка, опрацьовану С. Русовою, складає система вимог, засадничих принципів. Серед них першою виступає вимога наукової відповідності виховного процесу, його зумовленості науковим даним щодо психофізичного розвитку дитини, щодо методів, адекватних для здійснення завдань виховання дітей певного віку. Саме цю вимогу С. Русова визначає як основну. Вона писала, що дитячий садок «має організовуватися на підставах

науки, відповідно до сучасних певних принципів психології і педагогіки». Розвиваючи цю проблему, С. Русова додає: «Взагалі можна сказати сміливо, що все виховання, все навчання тепер – на підставі даних психології...». [8; 10].

Наступна вимога до організації українського дитячого садка, висунута С. Русовою, полягає у тому, що пріоритет у вихованні маленької дитини має родина, і це потрібно враховувати під час організації дитячого садка. Вона писала, щоб організувати корисний для виховання і жвавий дитячий садок, «треба ставити його якнайближче до сімейних обставин дитини, треба спілкуватися з дитиною материнською мовою... Тільки тоді справжня освіта опанує дитячою голівонькою..., не риючи прірви між своїм і чужим, між сімейним і шкільним життям». Викладаючи вимоги до вихователя дитячого садка, С. Русова зазначала, що хороший вихователь піклується не тільки про умови життя дитини у садочку, але й про згуртування батьків та матерів навколо нього: «Головне завдання вихователя – об'єднати їх в один широкий гурток, зацікавлений в найдорожчих своїх інтересах, в розвитку своїх дітей» [9].

Актуально звучить ця вимога на тлі аналізу сучасних документів дошкільної освіти. Так, у Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) одним з пріоритетних напрямків реформування дошкільного виховання визначена: «інтеграція родинного та суспільного дошкільного виховання», зазначається, що «сім'я несе повну відповідальність за розвиток, виховання і навчання своїх дітей», а суспільне виховання покликане «доповнювати родинне виховання».

Наступна вимога – індивідуалізація виховного процесу в дитячому садку, його відповідність вікові і природі дитини. «Індивідуалізація – то є перша вимога справедливого виховання», – підкреслювала С. Русова [7; 10].

Характерною особливістю педагогічної концепції С. Русової є те, що в центрі її стоїть особистість, дитина з її природженими задатками, здібностями, потребами, бажаннями. Шляхом аналізу праць і думок дослідників С. Русова дає відповідь на запитання: що таке особистість, індивідуальність? Які головні умови, фактори і шляхи її формування та розвитку? Саме цьому питанню вона присвятила розділ «Знання дитини» у монографії «Дошкільне виховання» [7] та розділ «Що таке дитина?» у монографії «Теорія і практика дошкільного виховання» [10]. Ця ж проблема висвітлюється С. Русовою майже в усіх її працях.

Між поодинокими дітьми, підкреслювала С. Русова, існують дуже великі відмінності, а тому це треба враховувати педагогу, а отже, все

навчання й виховання повинно бути пристосоване до особистості дитини, набрати індивідуального спрямування [8]. Вона писала, що «...виховання є ніщо інше, як свідоме слідкування за природнім розвитком дитини, щоби лише деякими, наукою схваленими, засобами давати йому той напрямок, що дитину перетворює в найкращу людину в індивідуальному і соціальному відношенні» [7; 10]. Особливо за індивідуальний підхід до дітей С. Русова виступала на початковому етапі навчання, в роботі з маленькими дітьми: «...поруч з загальними умовами первісного навчання стоїть ще психологічна вимога індивідуалізації навчання» [10]. Ця вимога до організації українського дитячого садка, опрацьована С. Русовою, знайшла сучасне звучання, зокрема і у зверненні до майбутніх педагогів О. Савченко: «...людина – не засіб, а мета, тому не дитину треба пристосовувати до системи освіти, а школу до неї».

Серед основних принципів, які визначили зміст програми для закладів дошкільної освіти «Дитина», один з наукових керівників О. Проскура на перше місце ставить принцип гуманізації виховного процесу, що полягає в орієнтації вихователя на особистість дитини, на її вікові та індивідуальні особливості, в підтримці пізнавальної активності, корекції негативних проявів; узгодження колективних та індивідуальних форм і методів освітньої взаємодії з дітьми в усіх вікових групах з метою принципового збільшення питомої ваги індивідуальної роботи.

Наступна вимога до організації дитячого садка, за С. Русовою, полягає у тому, що дитячий садок має бути весь проіннятий національним духом свого народу. Віддаючи належне ідеї М. Монтесорі про необхідність вільного розвитку дитини, необхідність вивчення психофізіологічних особливостей дитини, пише О. Сухомлинська, С. Русова вибудовує свою систему дошкільного виховання, відштовхуючись насамперед від необхідності виховання дошкільників на національному ґрунті. Дитячий садок, за переконанням С. Русової, має закладатись так, як колись у XVI-XVII столітті закладалась національна школа – на демократичному ґрунті. Розвиваючи цю позицію, С. Русова подає філософсько-психологічний аналіз характерних рис українського народу, його особливостей.

Поділяючи погляди К. Ушинського, який у 50-60-ті роки XIX ст. висунув принцип народності у вихованні, обґрунтував його і намагався впровадити у своїй діяльності, С. Русова теж відстоювала ідею національної спрямованості виховання.

К. Ушинський зазначав, що виховання, побудоване на народних традиціях, має такий позитивний виховний потенціал, якого не мають навіть найкращі педагогічні системи. На його думку, тільки народне виховання, що відбиває психологічні, соціально-економічні і культурні особливості народу, його життя і прагнення, може мати «справжню розвиваючу силу»; лише таке виховання формує національний характер, національну психологію людини.

С. Русова ж, розвиваючи ідеї К. Ушинського, ще на початку ХХ століття обґрунтувала засади національного дошкільного виховання, а її думки про те, що лише національне виховання є надзвичайно впливовою силою у формуванні національного характеру, національної психології людини, набули актуальності у наші дні.

Ця вимога до організації українського дитячого садка, опрацьована С. Русовою, становить органічне поєднання надбань зарубіжної педагогічної думки, досягнень тогочасної вітчизняної науки та народної педагогіки (культурно-історичного досвіду рідного народу, народних традицій, звичаїв та обрядів).

Свою позицію щодо цієї проблеми С. Русова висловила так: «Міцнішою нацією в наші часи виявляє себе та, яка краще других вичерпала у своєму вихованні свої глибинні національні скарби й національній психології дала вільний розвиток» [6].

С. Русова вважала, що духовність, національна самосвідомість закладаються в людині з перших років життя. Тому у своїх працях вона значну увагу приділяла розкриттю значення національного характеру виховання.

Висуваючи ідею українського дитячого садка, С. Русова ставить питання: «Чи можлива взагалі в дитячій установі яка-небудь національно продумана й впроваджена система виховання?», і тут же дає відповідь: «Не тільки можлива, а й повинна бути застосована з перших же моментів розвитку дитини» [6; 7; 10]. Вона була переконана, що оскільки національна система виховання, якнайбільше сприяє формуванню освіченості та інтелігентності як складових духовності людини, то розпочинати таке виховання потрібно з «дитячої коліски».

Простежимо, як ці принципи тлумачиться у сучасних нормативних документах з питань дошкільної освіти. Зокрема, цьому питанню присвячено ст.5 Закону України «Про дошкільну освіту»: «...дитиноцентризм та особистісно орієнтований підхід до розвитку дитини відповідно до її індивідуальних особливостей, потреб, інтересів, здібностей, обдарувань та свободи вибору; рівний доступ до

здобуття дошкільної освіти; академічна доброчесність; академічна свобода педагогічних працівників; пріоритет сімейного виховання дитини, педагогічне партнерство сім'ї та закладу дошкільної освіти; доступність (у тому числі територіальна), безоплатність і світський характер дошкільної освіти в державних та комунальних закладах дошкільної освіти; створення умов, зокрема інклюзивного чи спеціального освітнього середовища, для здобуття дошкільної освіти дітьми з особливими освітніми потребами з урахуванням особливостей їхнього розвитку та у спосіб і формах, які є для них найбільш зручними та ефективними; створення безпечного та здорового освітнього середовища; обов'язковість здобуття дошкільної освіти дітьми старшого дошкільного віку відповідно до державного стандарту» [3].

Наступними в концепції С. Русової є група вимог, що визначають зміст роботи дитячого садка. Проблема відбору відповідного змісту освіти сьогодні є серед найбільш актуальних. Вона стала предметом широкого обговорення у наукових колах – серед філософів, психологів, педагогів, фізіологів, педагогів-практиків, батьків, у засобах масової інформації. Ця проблема є предметом дослідження багатьох науковців (А. Богуш, О. Брежнєва, Н. Гавриш, І. Зайченко, І. Карабасва, О. Косенчук, В. Кремень, К. Крутій, Т. Піроженко, О. Половіна, О. Проскура, О. Рейпольська, О. Сухомлинська та ін.).

Великої уваги визначенню змісту освіти надавала С. Русова. Для дошкільної ланки і початкової школи, на її думку, основний зміст має складати природознавство «як джерело найпотрібнішого наукового знання, як найкраща дисципліна розуму, що призвичаює дитину до пильних спостережень, до послідовних висновків, як предмет, що має найкращий моральний і естетичний вплив на виховання дитини» [10]. Особливе значення при ознайомленні дітей з явищами природи С. Русова надавала рідній природі, подаючи стисло схему власної системи ознайомлення дітей з нею, стверджуючи, що «...від ранньої весни до пізньої осені може природа стати вчителькою і виховницею» [8]. Рідну природу С. Русова називала «великою книгою життя, в якій треба дітей навчити читати» [7]. Для ознайомлення дітей з природою С. Русова радила використовувати методи і прийоми, якими користуються педагоги і нині. Але перевагу вона віддавала лише методам безпосереднього контакту дітей з природою, обстоюючи думку про те, що знайомити з природою дітей треба не з книжок, картинок, розповідей, а у безпосередньому спілкуванні з нею («...щоб діти могли взяти в руку, понюхати, помацати...») [8].

Стрижнем концепції С. Русової є навчання дітей рідною мовою. «Який же той шлях, що ним учитель і виховувач найкраще можуть підійти до глибоких скарбів дитячої душі й викликати одголосок самих тонких струн її? Цей шлях, цей перший могутній засіб – то звісно є слово», – зазначає С. Русова [10].

Рідну мову вона визначає як «головний елемент», що мусить бути поставлений в основу початкового і дошкільного виховання. «Коли звичайної нормальної школи не можна собі уявити без рідної мови учнів, то ще більше такій елементарній педагогічній вимозі підлягає перший, так званий дошкільний ступінь виховання й навчання» [10].

Спираючись на праці О. Потебні, С. Русова розглядає рідне слово, мову як джерело національного світобачення, оскільки саме завдяки мові дитина сприймає, відображує і осмислює навколишню дійсність, мова виховує думку і серце дитини, стає засобом спілкування, визначає ступінь її розвитку. С. Русова писала, що «головна вартість мови не в ній самій, а в тому, що як тільки дитина її опановує, то мова стає для неї головним знаряддям для здобування знання» [10].

Спираючись на тогочасні психологічні та педагогічні дослідження про те, що розвиток мови тісно пов'язаний з розвитком мислення, що мова і думка знаходяться у нерозривній єдності, С. Русова підкреслювала: «Мова формує думку дитини, керує нею, веде дитину шляхом розвитку загальної культури» [6]. Тому головне у розвитку мови дошкільників, – підсумовує С. Русова, розбудити розумові здібності, навчити правильно висловлювати свої думки. На основі вивчення та аналізу ідей Ф. Фребеля, Й.Г. Песталоцці, К. Ушинського, М. Монтесорі, П. Лесгафта, Стерна, Г. Холла, С. Русова визначає шляхи, які, на її погляд, найкраще розвинути дитячу мову, а саме: стежити за хорошою вимовою, вивчення нескладних ритмічних віршів, вільна розмова дітей на цікаві для них теми, самостійне складання дітьми невеликих оповідань, розказування дітям найкращих художніх творів, проведення спеціальних занять, проведення лекційно-номенклатур за методом М. Монтесорі.

Серед системи вимог до організації українського дитячого садка, опрацьованої С. Русовою, слід виділити і методи організації освітньої взаємодії з дітьми. С. Русова аналізує їх як види діяльності дитини, до яких відносить гру, гру-драматизацію, театралізовану діяльність, різні види художньої діяльності, екскурсії, працю тощо.

Принципи і зміст освітнього процесу у дитячому садку, опрацьовані С. Русовою, не втратили своєї актуальності і у наш час. Підтвердженням того є змістове наповнення освітніх напрямів

Державного стандарту дошкільної освіти: «Дитина в природному довкіллі», «Мовлення дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у світі мистецтва» та ін. [2]. Зіставляючи ці вимоги концепції С. Русової і положення сучасних нормативних документів, доходимо висновку, що їхня принципова спільність засвідчує загальнофілософську і педагогічну виваженість, прогностичність засадничих принципів, які були визначальними кілька десятиліть тому, зазнали нівелювання і тепер опрацьовується знову. Наявність цих принципів у концепції українського дитячого садка у працях С. Русової може бути важливим доказом правильності пошуків сьогодні.

І на завершення ми скористались фрагментом виступу В. Воронова, члена Комітету ВР України з питань освіти, науки та інновацій, голови Підкомітету з питань раннього розвитку та дошкільної освіти на засіданні Президії НАПН України (29.01.2026 р.), на якому було розглянуто питання та було ухвалене рішення «Про оголошення 2026 р. Роком Софії Русової в НАПН України» та відзначення цього факту в діяльності НАПН України протягом року: «Софія Русова – не лише історична постать, а фундатор сучасної української педагогіки. Багато принципів, які сьогодні закладені у реформу дошкілля та в Закон України «Про дошкільну освіту» були сформульовані нею понад сто років тому.

Я особливо гостро відчуваю актуальність спадщини С. Русової сьогодні, в умовах реформування освіти та пошуку балансу між національною традицією й європейськими освітніми стандартами.

Рік Софії Русової в НАПН України – це про науку, гуманістичну педагогіку, національну ідентичність, закладену з раннього дитинства» [1].

Перелік використаних джерел:

1. Воронов В. Виступ на засіданні Президії НАПН України (29.01.2026 р.) <https://www.facebook.com/search/top?q>
2. Державний стандарт дошкільної освіти: особливості впровадження. Навч.-метод. посібн. Упор. О. Косенчук, І. Новик, О. Венгловська, Л. Куземко. Х.: Вид. Ранок, 2021. 240 с.
3. Закон України «Про дошкільну освіту» (2024 р.) Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> (10.02.2026).
4. Зайченко І.В. Про педагогічний світоч Софії Русової. Монографія. 2-е вид., переробл. та доп. Чернівці, 2024. 500 с.
5. Зайченко І.В. Етапи формування концепції національної дошкільної освіти й національного дошкільного виховання у творчій спадщині Софії Русової. Софія Федорівна Русова: вчена, педагог, просвітянка, громадська й державна діячка, публіцистка, «мама в родині й

господиня-матір в народі». Матеріали круглого столу членів громадської організації «Асоціація освітян імені Софії Русової», присвяченого 85-річчю світлої пам'яті та 169-річчю з дня народження С.Ф. Русової. Ріпкінський лицей імені Софії Русової 05.02.2025 р. Упор. І.В. Зайченко, Н.М. Корж, за ред. проф. І.В. Зайченка. Ріпки, 2025. 112 с.

6. Русова С. Дитячий сад на національному ґрунті. Світло. 1910. Кн. 3. С.44-54.

7. Русова С. Дошкільне виховання. Катеринослав. 1918. 164 с.

8. Русова С. Нові методи дошкільного виховання. Прага. Сіач. 1927. 112 с.

9. Русова С. Роля жінки в дошкільному вихованні / *Рідна школа*. Львів. 1936. Ч.6. С. 84-86.

10. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання. Прага. Український громадський видавничий фонд. 1924. 124 с.

11. Сисосва С., Рейпольська О. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку: новий погляд. Наук. доповідь на засіданні Президії НАПН України 27.02.2020 р. / *Вісник НАПН України*. 2020. № 2 (1). 1-10 с.

Корж Н. М.

РОЛЬ ГО «АСОЦІАЦІЯ ОСВІТЯН ІМЕНІ СОФІЇ РУСОВОЇ» У ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ СОФІЇ РУСОВОЇ»

Асоціація освітян імені Софії Русової задумувалась як унікальне об'єднання однодумців, творчих, щирих українців, які б змінювали освіту, торували шлях до ідеальної української національної школи, як про те мріяла Софія Федорівна Русова.

Змінювали суспільне мислення і вибудовували українськість, формували почуття патріотизму і національної гідності.

Асоціація освітян імені Софії Русової утворилася у 2017 році. До неї увійшли першими ті, для кого і сама Софія Федорівна Русова і її педагогічні ідеї є дороговказом у бурхливому життєвому морі до свободи, незламності, до щастя.

Громадська організація «Асоціація освітян імені Софії Русової» створена та діє у відповідності з Конституцією України, Законом «Про громадські об'єднання», іншими законодавчими актами та Статутом.

Організація створена і діє на засадах добровільності, рівноправності всіх членів, самоврядування, законності, виборності та